Arkæologisk Forum

Nr. 38
2018

Indhold

Debat

Mette Svart Kristiansen 3
Reformation, tro og arkæologi
Konfessionalisering som arkæologisk arbejdsmark?

Artikel

Bjarne Grønnow 7
Folket på Solsiden
Fire årtier med den grønlandske Saqqaq-kultur

Rolf Fabricius Warming 15
Praksistilgangen i kamparkæologi
”The Practice Approach” og vikingetidens krigeriske praksisser

Debat

Ole Thirup Kastholm 24
Matador med Rigsrevisionen
Er den arkæologiske promillegrænse nået?

Tema: Nye studieordninger

Mette Svart Kristiansen og Felix Riede 28
Mellem vision og det muliges kunst
Ny bachelor- og kandidatuddannelse i arkæologi på Aarhus Universitet

Per Ole Rindel 33
Ny studieordning på KU
KA-uddannelsen i Forhistorisk Arkæologi har fået ny studieordning

Redaktionen/MP 37
Oversigt over studieordninger på Aarhus Universitet og Københavns Universitet

af Rolf Fabricius Warming, cand. mag, MA, Society for Combat Archaeology

Praksistilgangen i kamparkæologi

”The Practice Approach” og vikingetidens krigeriske praksisser

Det er blevet langt mere udbredt og acceptabelt at forske i krig og konflikter i fortiden. Alligevel hersker der blandt fagfæller en tendens til at tilsidesætte de mere praktiske aspekter af kamp i sådanne studier. Den såkaldte ”Practice Approach”, eller praksistilgangen, er delvist et modsvar på dette. Denne artikel vil give en kortfattet introduktion til praksistilgangen og redegøre for dens anvendelse i arkæologiske undersøgelser af kamprelateret materiel kultur. Her vil de metodiske aspekter af undertegnedes cand.mag.-speciale indgå som en ”case study”. Specialet er en kombination af forskellige analyser, alle foretaget indenfor praksistilgangen, for at belyse vikingetidens skjolde og deres brug.

I de seneste årtier er der opstået en fornyet, bred, arkæologisk interesse i krig (Carman 2013a; Gilchrist 2003; Vandkilde 2003). Som en særskilt arkæologisk underdisciplin er denne form for forskning forholdsvis ny, hvorfor det stadig debatteres internationalt, hvilken betegnelse der er mest passende for sådanne studier (Sutherland & Holst 2005; Scott & McFeaters 2011; Carman 2013a:5ff; Carman 2013b:170ff). Jeg har her valgt betegnelsen ”kamparkæologi”, defineret som ”rekontekstualiseringen af menneskerelateret materiel kultur med tilknytning til interpersonelle konflikter.” I Danmark har man foretaget flere undersøgelser af krigsrelaterede emner og materiel kultur, men her er det endnu ikke lykkedes for kamparkæologi at slå rod i de faglige kredse som en særskilt, arkæologisk underdisciplin. Trods et fåtal af faglige bedrifter – som *Slagmarksstudier* ved Østfyns Museer og *Society for Combat Archaeology* – savnes der stadig teoretisk og metodisk dialog og faglig anerkendelse. Selvom kamparkæologi ses som et seriøst og legitimt forskningsområde i udlandet (Carman 2013a:1ff.; Carman 2013b:171) – hvor man bl.a. kan bryste sig med fagfællebedømte tidsskrifter og masteruddannelser i faget – betragtes forskningsområdets problemstillinger herhjemme oftest som ”drengerøvsstudier". En af forklaringerne på den manglende faglige accept er, at forskningsområdet tidligere været domineret af ikke-videnskabelige undersøgelser, især i form af pseudo-eksperimentelle forsøg. Også den patologiserende opfattelse af vold, som forekommer blandt fagfæller, har spillet en væsentlig rolle. Ifølge denne bør voldelige former for menneskelig interaktion ikke forbindes med de ”normale” og ”almindelige” aspekter af samfundet, hvorfor kamparkæologi mister sin relevans i forhold til undersøgelser af det daglige liv i fortiden (Brothwell 2009:34f; James 2013:100f). Reelt belyser kamp-arkæologi ikke kun specifikke hændelser, men også en bred vifte af samfundsmæssige aspekter – herunder langvarige politiske, økonomiske og sociologiske forhold – som både påvirker og påvirkes af sådanne handlinger (se fx Nielsen & Walker 2009; Warming 2014; Warming 2016).

For at fremme kamparkæologisk forskning, og videreudvikle det faglige fokus i Danmark, kræves en større metodisk-teoretisk dialog, samt en dybere forståelse af områdets potentiale. En af de store udfordringer er at tydeliggøre værdien af at undersøge handlingsmæssige detaljer i en kamprelateret kontekst, især da disse nogle gange kan virke utiltalende at udforske. Derfor vil jeg i denne artikel tage udgangspunkt i en teoretisk tilgang, der i det seneste årti har vundet stor opbakning indenfor kamparkæologisk forskning – den såkaldte ”Practice Approach” (Schatzki et al. 2001; Carman 2009:39ff; Nielsen and Walker 2009:3ff).

Praksistilgangen

Praksistilgangen er ikke unik for arkæologi, men findes også i forskellige varianter indenfor filosofi og samfundsvidenskab (Schatzki et al. 2001). Tilgangen indebærer en undersøgelse af, hvad mennesker gør, tænker og føler som aktører i de aktiviteter, de foretager sig, og søger at forklare disse aktiviteter, samt de underliggende samfundsmæssige mønstre, som vi

kalder ”systemer”, ”strukturer” og ”kulturer”, ud fra et handlingsmæssigt perspektiv (Nielsen & Walker 2009:6). I kamparkæologisk sammenhæng danner den materielle kultur grundlaget for sådanne undersøgelser, og den udforskes med henblik på at belyse den menneskelige aktivitet og sociale ontologi indenfor en overordnet konfliktrelateret kontekst. Praksistilgangen definerer således et standpunkt, hvor man, i sine overvejelser omkring de konfliktrelaterede materielle forhold, tager hensyn til betydningen af aktørernes involvering og deres beslutninger. Ligeledes tages der også hensyn til de komplekse måder, hvorpå nedarvelige værdier, overbevisninger og dispositioner afspejles eller transformeres gennem sådanne aktiviteter (Warming 2014:18f).

Indenfor kamparkæologiske studier er praksis ofte blevet ignoreret, bagatelliseret eller modereret (Sharples 1991; Carman 2009:39ff; Nielsen & Walker 2009:3ff; James 2013:98ff). Ofte har fokusområdet været symbolik, diverse ceremonielle aspekter, typologier, spredning, handel, social stratigrafi, osv. (Vandkilde 2006; James 2002; 2010; 2013:99f.). Selvom flere af disse studier muliggør mere specialiserede undersøgelser, er den brede kontekstualisering delvist sket på bekostning af viden omkring de dertilhørende praksisser. Med relativt få undtagelser (fx Nielsen 1991; Kristiansen 2002; Pauli Jensen 2007), har man også i dansk arkæologi været tilbøjelig til at tilsidesætte forskningsspørgsmål, der omhandler fortidens krigeriske praksisser. Denne tendens er særdeles tydeligt i det forskningsområde, som måske har tiltrukket mest opmærksomhed med hensyn til dansk militærhistorie, nemlig vikingetid.

Vikingetidens krigeriske praksisser

Selvom vikingetidens plyndringstogter, invasioner og krigere i alle dage været genstand for stor fascination, har fokusset på de kamparkæologiske aspekter indenfor vikingeforskningen været overraskende mangelfuld, især i forhold til spørgsmålet om, hvordan man har kæmpet. Generelt har arkæologiske forskningsprojekter om vikingetiden været tilbøjelige til at fokusere på typologier, begravelsesritualer, sejlads og logistik, i stedet for vikingetidens kampmetoder og taktikker (f.eks. Malmros 2002; Pedersen 2014; jf. Engström 2001; Hjardar & Vike 2011). Disse kamporienterede emner er oftest overladt til entusiaster og ”re-enactors”, der sjældent besidder det nødvendige forskningsgrundlag til at foretage omfattende undersøgelser af primære kilder, eller formidle deres viden efter akademiske standarder.

For at både anspore til et større faglig fokus på vikingetidens krigeriske praksisser, og samtidig redegøre for praksistilgangens generelle anvendelighed, vil jeg skitsere et udvalg af eksempler på analyser fra mit cand.mag.-speciale (Warming 2016). Analyserne havde som formål netop at belyse nogle af disse tilsidesatte aspekter af krigsførelse i vikingetiden. Grundet specialets omfang er det desværre ikke muligt at give et helhedsbillede af specialets analyser eller resultater i denne artikel, og de skitserede eksempler skal derfor ikke betragtes som en egentlig fremlæggelse af specialet. Intentionen med eksemplerne er at demonstrere, hvordan praksistilgangen kan påvirke valg af metode, og hvordan kildematerialet læses fra et handlingsmæssigt perspektiv.

Praksistilgangen i praksis

Specialet består af en række forskellige analyser (historiske, arkæologiske og eksperimentelle), som alle er foretaget indenfor praksistilgangen med henblik på at belyse vikingetidens skjolde og deres brug. Som udgangspunkt er det essentielt at læse den materielle kultur fra et funktionelt perspektiv, uanset hvilket kildemateriale der benyttes. Som dækvåben var skjoldet en væsentlig bestanddel af det fysiske forsvar, men også den største begrænsning i forhold til krigernes bevægelsesfrihed. Som følge heraf var det muligt at kaste nyt lys over både vikingetidens skjoldteknologi og krigeriske praksisser som helhed. Følgende analyser og resultater omhandler hovedsageligt vikingetidens rundskjold.

De arkæologiske kilder

Et af de vigtigste led i undersøgelsen var en detaljeret analyse af skjoldteknologien ud fra de materielle levn. Kildematerialet bestod primært af skjoldrester fra vikingetiden fundet i Danmark, Sverige og Norge. Særlig fokus blev lagt på skjoldfund fra det gammeldanske område (Slesvig, Skåne, Halland og Danmark), hvor en komplet oversigt og behandling hidtil har manglet. Fra dette område har jeg i alt fundet frem til 40 skjoldfund, der i forbindelse med specialet blev behandlet og katalogiseret. Hovedparten af fundene – som hovedsagelig består af skjoldbuler men også forskellige

Figur 1: Skjoldbule fra Trelleborg (Q611) med tydelige spor (A og B) efter kampbrug eller bevidst ødelæggelse
Foto: Rolf Warming.

beslag og organisk materiale – er blevet opmålt, typebestemt og fotograferet i forbindelse med museumsbesøg. Fundene blev desuden undersøgt for andre detaljer, der kunne vise noget om skjoldenes opbygning (fx skjoldets tykkelse) og for mulige brugsspor, herunder kampskader (fig. 1).

Skjoldfundene fra det gammeldanske område er generelt ensartede og i overensstemmelse med det skandinaviske fundbillede. Der forekommer visse mindre forskelle, hovedsagelig i forhold til brug af træsort og beslag i skjoldkonstruktionen, men overordnet er der tale om flade rundskjolde med en stor diameter, der er udstyrede med en skjoldbule af jern. Hvor det har været muligt at måle tykkelsen af skjoldbrædderne (enten på organisk materiale, nagler eller beslag), har de alle været overraskende tynde (maksimalt ca. 1 cm). Som følge af skjoldenes ringe tykkelse og det generelle fravær af metal (udover skjoldbulen) fremstår skjoldkonstruktionen derfor temmelig skrøbelig, selv hvis skjoldene har været udstyret med skindbeklædning eller lignende.

En interessant afvigelse fra dette fundbillede er nogle af skjoldbulerne fra Slesvig-Holsten. Kraverne på disse skjoldbuler tyder på, at de har været fæstet på konvekse rundskjolde, som f.eks. kendes fra det frankiske område. Selvom dette muligvis afspejler regionale forskelle i kamptraditioner (se diskussion nedenfor), er det tydeligt, at det flade rundskjold dominerer det danske og skandinaviske fundmateriale.

Trods de ovennævnte afvigelser, tyder det relativt ensartede fundbillede og forekomsten af kampskaderne på, at de registrerede skjolde er repræsentative for de skjolde, der faktisk blev brugt i

kamp. Der er ingen indicier for, at der f.eks. skulle være tale om ceremonielle skjolde, selvom de forekommer så skrøbelige.

Dette rejser spørgsmålet om, hvordan man egentlig kæmpede med skjoldene. Skjolde opfattes typisk som et passivt dækvåben – noget man gemmer sig bag – men selve konstruktionen af det flade rundskjold tyder på, at det er bygget til en langt mere aktivt brug, hvor man skulle imødekomme og afværge indkommende angreb: skjoldet er relativt skrøbeligt, men let og balanceret. Det holdes gennem en enkel fatning om det centralt placerede håndtag, der giver skjoldbæreren en relativt stor bevægelsesfrihed og rækkevidde. Derudover gør skjoldbulen det muligt at indsætte hånden i en åbning mellem skjoldbrædderne, hvilket indebærer, at skjoldet kan holdes tættere på dets tyngdepunkt. Alle disse træk tyder på, at rundskjoldet skulle fungere som et aktivt og manøvredygtigt dækvåben i kamp.

Det historiske kildemateriale

En bred vifte af historisk kildemateriale blev gennemgået i forbindelse med specialet for at finde beskrivelser af kamprelaterede anvendelser af skjolde på både et individuelt og formationsmæssigt plan. Samtidigt blev kilderne gennemgået for oplysninger om skjoldkonstruktioner i vikingetid. Det benyttede kildemateriale er meget omfattende, og bestod primært af digitaliserede oldnordiske, oldengelske, oldgræske og latinske manuskripter fra vikingetid og middelalder. For at sikre en ensartet oversættelse blev de relevante afsnit læst på originalsproget og oversat i samarbejde med Antti Ijäs, filolog og ph.d.-studerende ved Helsingfors Universitet.

Især den norrøne litteratur viste sig at være en vigtig kilde i forhold til skjolde, selvom kilderne selvfølgelig skal læses med kildekritik og visse forbehold, da de ofte beskriver ekstraordinære begivenheder og bygger på mundtligt overleverede historier. Trods dette var det blandt andet muligt at finde historiske belæg for skjoldenes skrøbelighed i disse kilder. Eksempelvis i kapitel 10 i *Kormáks saga*, hvor det fremgår, at krigerne i holmgang (tvekamp) måtte bruge op til tre skjolde (Sveinsson 1939: 237f). Hvis disse blev ødelagte under kampen, skulle krigerne forsvare sig med deres angrebsvåben. Udsagnet tyder ikke blot på, at skjoldene har været tilbøjelige til at gå i stykker, men også at der har eksisteret en større bevidsthed omkring deres skrøbelighed, hvilket er kommet til udtryk på institutionsniveau.

En anden interessant kilde i denne henseende er *Egils saga*, kapitel 58 (Nordal 1933:168), hvor man kan læse en næsten pædagogisk beskrivelse af en aktiv brug af skjoldet. Her lykkes det Egill at aflede Berg-Onunds spydkast ved at vende skjoldet på skrå. Derimod rammer Egil midt på Berg-Onunds skjold med sit eget spyd. Det penetrerer dybt i skjoldet, hvilket giver Egil mulighed for at gribe sit sværd og stikke det "tværs igennem Berg-Onund." Blandt disse voldelige detaljer afspejles en iøjefaldende kontrast, som tilsyneladende understreger vigtigheden i at kunne bruge skjoldet aktivt, og dermed aflede angreb i stedet for at blokere dem passivt med skjoldet, hvis det skal holde.

Denne aktive brug af det flade rundskjold står således i kontrast til det frankiske konvekse rundskjold og de aflange, dråbeformede normannerskjold fra sen vikingetid, som sandsynligvis var beregnet til et mere passivt skjoldbrug (Hand 2005:61ff; Warzecha 2014). Tydelige eksempler på denne passive skjoldbrug kan bl.a. ses i afbildningerne i Stuttgart Psalter (WLB Cod.bibl.fol.23) og billedtæpperne fra Bayeux. De ovennævnte skjoldbuler fra Slesvig-Holsten, der sandsynligvis har siddet på konvekse rundskjolde, kan derfor ikke blot læses som arkæologisk evidens for denne våbentype, men også den dertilhørende praksis og kampteknik, der bl.a. kendes fra Frankerriget. Med tanke på den geografiske spredning, er en frankisk militærtaktisk indflydelse eller politisk tilknytning ikke utænkelig.

Et andet resultat af nylæsningerne var, at der blev behov for at stille spørgsmålstegn ved den gængse opfattelse af kampformationer i vikingetiden, især om linjeformationer, som typisk er forstået som tætte og lukkede geledder, oftest med overlappende skjolde. Efter en grundig analyse af historiske og ikonografiske kilder viste det sig, at de hidtidige fremførte belæg for brug af overlappende rundskjolde og tætte formationer i forbindelse med nærkamp i vikingetiden er overraskende mangelfulde. Selvom specifikke omstændigheder kan have krævet sådanne formationer, var dette tilsyneladende ikke en standardiseret kampform før indførelsen af normannerskjoldet. Denne kampform ses blandt andet på billedtæpperne fra Bayeux, men her forekommer overlappende

normannerskjolde også i de fredelige scener, fx hvor Harald Godvinson besøger Vilhelm Erobrerens palads. Dette, sammenholdt med de overlappende heste, skibe osv., tyder på, at der i dette tilfælde er tale om en kunstnerisk stil og ikke en realistisk afbildning.

Eksperimental arkæologi

Praksistilgangens begrænsning er primært det store behov for et rigt kildemateriale og en detaljeret kontekst. Denne kan delvist afhjælpes ved at producere nye data gennem eksperimental arkæologi. I forbindelse med undersøgelsen blev der derfor foretaget to eksperimentalarkæologiske forsøg. Den første havde som hovedformål at danne en bedre forståelse for smedeprocessens forskellige trin, særligt med hensyn til formningen af skjoldbulen. Eksperimentet blev foretaget i Höör, Sverige, i samarbejde med smeden Tord Bergelin (*Thor's Forge*), som fik til opgave at fremstille en rekonstruktion af en af skjoldbulerne fra skibsgraven i Hedeby, på baggrund af en fotogrammetrisk 3D-model samt billeder og oplysninger, som jeg havde indhentet (type R564; Rygh 1885: 30; Warming 2016: bilag 1, kat. nr. 26). Smedeprocessen blev dokumenteret gennem billeder, video og interview med Bergelin (fig. 2). Ud fra smedningseksperimentet er det tydeligt, at varierende mængder af energiforbrug ligger bag fremstillingen af de forskellige skjoldbuletyper, men på nuværende tidspunkt er det usikkert om deres fremstilling og udvikling også kan knyttes til specifikke taktiske overvejelser.

Det andet eksperiment skulle efterprøve en hypotese dannet på baggrund af det arkæologiske og historiske kildemateriale, nemlig at skjoldet anvendes mest hensigtsmæssigt som et aktivt dækvåben. Derfor blev en række forsøg planlagt for at belyse fordelene og ulemperne ved et passivt kontra aktivt skjoldbrug i forhold til skjoldets konstruktion og holdbarhed. Under min vejledning fremstillede snedker Nigel Milhalm et autentisk rundskjold til dette formål ud fra det tilgængelige arkæologiske og historiske kildemateriale. Undertegnede blev herefter, bevæbnet med skjoldet og iført beskyttelsesudrustning, angrebet af en modstander med et rekonstrueret enægget sværd med skarp klinge (type B, Petersen 1919: 61-5). Dette foregik under kontrollerede forhold, hvor udførelsen af angrebene i hvert forsøg forblev ensartede, mens

Figur 2: Rekonstrueret skjoldbule fra vikingetid, smedet af Tord Bergelin. Foto: Rolf Warming.

Figur 3: Skader på det rekonstruerede rundskjold efter forsøg med hug fra skarpt sværd. Foto: Rolf Warming.

skjoldet blev benyttet på forskellige, forudbestemte måder til at afværge disse. Forsøgene forløb ved, at angrebene blev rettet mod forsvarerens hoved/nakke (venstre side), hvor forsvareren for hvert hug afværgede det indkommende angreb med en specifik parade, der blev udført først aktivt og derefter passivt. Beslutningen om at udføre angrebene på denne måde bygger dels på en vurdering af, at skjoldkonstruktionen ville være mest modstandsdygtig mod sådanne angreb (i forhold til fx stik med lanse), dels på, at disse typer af angreb må have forekommet i både tvekampe og i nærkampsfasen af større slag mellem formationer. Forsøgene blev videodokumenteret fra to forskellige vinkler, og for hvert angreb blev de nye skader på skjoldet undersøgt og opmålt (fig. 3). Resultaterne af disse forsøg tyder på, at rundskjoldet ikke blot var mest hensigtsmæssigt brugt ved aktivt at aflede modstanderens angreb, men at dette faktisk var en nødvendighed, der udspringer fra skjoldets konstruktion. Da rundskjoldet ikke var særligt egnet til nærkampsforhold, hvor man var tvungen til at bruge det passivt (eksempelvis i tætte skjoldformationer), er det mere sandsynligt, at hærførerne i deres taktiske overvejelser tilstræbte at udkæmpe slagene med relativt spredte skjoldformationer eller under tvekampslignende forhold, hvor der ville være plads til at manøvrere med rundskjoldet. Udover at aflede angreb kunne rundskjoldet i visse situationer selvfølgelig også aktivt bruges til at skabe åbninger i modstanderens forsvar, som det tidligere er foreslået af adskillige re-enactors og udøvere af historisk kampkunst (fx Hand & Wagner 2002; Hand 2005; Warzecha 2014). Da disse teknikker generelt kræver mere mobilitet, er det sandsynligvis noget, der er blevet brugt i mindre omfang på slagmarken, hvor man står overfor flere modstandere.

Mod en menneskelig kamparkæologi

Som det fremgår af denne korte introduktion, kan praksistilgangen fremhæve de handlingsmæssige aspekter af kamprelateret materiel kultur i arkæologiske undersøgelser, både på et mikro- og makroplan. Praksistilgangen belyser ikke kun specifikke handlingsmæssige spørgsmål omkring våbenteknologi – såsom hvordan et skjold er blevet brugt – men også

mere generelle spørgsmål om, hvad krigeriske praksisser kan være udtryk for i en samfundsmæssig kontekst. Et våben og den dertilhørende kampteknik kan således tolkes som teknologiske udtryk for bl.a. tradition, ideologi, økonomi, miljø, mm. Tilgangens potentiale rækker således langt udover eksperimental arkæologi. Eksperimentel arkæologi associeres oftest med forskning om krigeriske praksisser men er egentlig kun én af de mange metoder, praksistilgangen kan påvirke og manifesteres i. Praksistilgangen skal derfor opfattes som bredt anvendelig tilgang, der lægger vægt på de handlingsmæssige aspekter. Grundet et manglende fagligt fokus på netop disse aspekter i kamparkæologisk forskning, er der et klart behov for at implementere tilgangen i et større omfang i vores kontekstualisering af kamprelateret materielt kultur.

På mange måder kan en mere udbredt brug af praksistilgangen kulminere i en større menneskelig forståelse af kamprelateret materiel kultur og de praksisser, den giver udtryk for. Praksistilgangen tilbyder med andre ord en humanistisk synsvinkel på kamprelaterede handlinger, med udgangspunkt i den menneskelige faktor. Den manglende faglige fokus på praksis i kamparkæologisk forskning har medført, at den menneskelige faktor og de menneskelige relationer til kamprelateret materiel ofte er blevet tilsidesat eller bagatelliseret. For at rette op på dette, må vi i større eller mindre omfang udforske perspektiverne hos mennesker, som engang sanktionerede og udførte voldelige handlinger, eller blev udsat for dem. En interesse i disse emner kan blive mødt med en vis modvilje, men forskningen kræver ikke, at vi billiger aktørernes handlinger. Ikke desto mindre vil disse perspektiver kunne belyse signifikansen af kamp-relaterede praksisser i fortidens samfund og de under-liggende årsags-virkningsforhold på et menneskeligt niveau. Praksistilgangen fremstår således som en måde, hvorpå vi ikke blot kan øge det faglige fokus på praksisser i kamparkæologisk forskning, men også tilvejebringe en mere menneskelige forståelse af kamprelateret materiel kultur.

Litteratur

Brothwell, D. 2009
Biosocial and Bioarchaeological Aspects of Conflict and Warfare. Kap. 3
i Carman, J., & A.F. Harding (red.): *Ancient Warfare*: 25-38. History Press Limited

Carman, J. 2009
Ancient Warfare. History Press Limited

Carman, J. 2013a
Archaeologies of Conflict. Debates in Archaeology series. Bloomsbury, London

Carman, J. 2013b
Past War and European Identity: Making Conflict Archaeology Useful. Kap. 9
i Ralph, S. (red.): *The Archaeology of Violence: Interdisciplinary Approaches:* 169-179. Albany, State University of New York Press

Engström, J. 2001
Vikingatida krigsväsen.
i Olausson, M. (red.): *Birkas Krigare*. Arkeologiska forskningslaboratoriet. Stockholm, Stockholms Universitet

Gilchrist, R. 2003
Introduction: towards a social archaeology of warfare.
World Archaeology: The Social Commemoration of Warfare 35(1): 1-6

Hand, S. 2005
Further Thoughts on the Mechanics of Combat with Large Shields.
i Hand, S. (red.): *SPADA 2: Anthology of Swordsmanship*: 51-68. Texas, The Chivalry Bookshelf

Hand, S. & Wagner, P. 2002
Talhoffer's Sword and Duelling Shield Techniques as a Model for Reconstructing Early Medieval Sword and Shield Techniques.
i Hand, S. (red.): *Spada: Anthology of Swordsmanship*: 72-86. California, The Chivalry Bookshelf

Hjardar, K. & Vike, V. 2011
Vikingar i krig. Spartacus

James, S. 2002
Writing the Legions: The Development and Future of Roman Military Studies in Britain.
Archaeological Journal 159: 1-58.

James, S. 2010
The Point of the Sword. What Roman-Era Weapons Could Do to Bodies – and Why They Often Didn't.
i Müller, M. & H.J. Schalles (red.): *Waffen in Aktion. Aktern der 16. Roman Military Equipment Conference:* 41-54. Xanten, Xantener Berichte 16

James, S. 2013
Facing the Sword: Confronting the Realities of Martial Violence and Other Mayhem, Past and Present. Kap. 5.
i Ralph, S. (red.) *The Archaeology of Violence: Interdisciplinary Approaches*: 98-115. Albany, State University of New York Press

Kristiansen, K. 2002
Tale of the Sword: Swords and Swordfighters. *Oxford Journal of Archaeology 21 (4)*: pp. 319–332

Malmros, R. 2002
Leiðangr in Old Norse court poetry.
i Nørgård Jørgensen, A., J. Pind, L. Jørgensen & B. Clausen (red.): *Maritime warfare in northern Europe: technology, organisation, logistics, and administration 500 BC-1500 AD: papers from an international research seminar at the Danish National Museum, Copenhagen, 3-5 May, 2000*: 277-285. København, Nationalmuseet

Nielsen, O. 1991
Skydeforsøg med jernalderens buer. *Eksperimentel arkæologi: studier i teknologi og kultur* 1: 134-148. Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter Lejre

Nielsen, A. & W. Walker 2009
Warfare in Cultural Context: Practice, Agency and the Archaeology of Violence. Arizona, University of Arizona Press

Nordal, S. (red.) 1933
Egils Saga Skalla-Grimssonar. Islenzk fornrit II. Reykjavik, Hið íslenzka fornritafélag

Pauli Jensen, X. 2007
North Germanic archery. The practical approach - results and perspectives.
i Busch, A.W. & H. Schalles (red.): *Xantener Berichte* 16: 369-376

Pedersen, A. 2014
Dead Warriors in Living Memory: A Study of Weapon and Equestrian Burials in Viking-Age Denmark, AD 800-100. Studies in Archaeology & History vol. 20: 1 1 Jelling Series. København, University Press of Southern Denmark

Petersen, J. 1919
De norske vikingesverd: en typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben. Videnskapselskats skrifter II. Kristiania, Dybvad

Rygh, O. 1885
Norske Oldsager. Kristiania

Schatzki, T., K. Cetina & E. Savigny (red.) 2016
Practice Turn in Contemporary Theory. London and New York, Routledge

Scott, D. & McFeaters, A. 2011
The Archaeology of Historic Battlefields: A History and Theoretical Development in Conflict Archaeology. *Journal of Archaeological Research* 19(1): 103-132.

Sharples, N. 1991
Warfare in the Iron Age of Wessex*. Scottish Archaeological Review* 8: 79-89

Sutherland, T. & Holst, M. 2005
Battlefield Archaeology: A Guide to the Archaeology of Conflict. *BAJR Practical Guide Series* 8

Stephenson, I.P. 2012
Viking Warfare. Gloucestershire: Amberley

Sveinsson, E., Ó. (red.) 1939
Vatnsdœla saga. Íslenzk fornrit VIII. Reykjavík, Hið íslenzka fornritafélag

Vandkilde H. 2003
Commemorative tales: archaeological responses to modern myth,
politics, and war. *World Archaeology: The Social Commemoration of Warfare* 35(1): 126-144

Vandkilde, H. 2006
Archaeology and War: Presentations of Warriors and Peasants in Archaeological Interpretations. Kap. 5

i Otto, T., H. Thrane & H. Vandkilde (red.): *Warfare and Society: Archaeological and Social Anthropological Perspectives*: 57-74. Aarhus, Aarhus University Press

Warming, R. 2014
Towards an Archaeology of Boarding: Naval Hand-to-hand Combat Tactics of Northwestern Europe in 16th Century. MA - speciale. University of Southampton. Upubliceret

Warming, R. 2016
Shields and Martial Practices of the Viking Age: Shield Finds from Viking Age Denmark and the Functional Aspects of Round Shield Constructions. Cand.mag. speciale. Københavns Universitet. Upubliceret

Warzecha, R. 2014
Form folgt Funktion: Wie die Anforderungen im Kampfeinsatz die Formgebung von der Spatha zu mittelalterlichen Schwertern beeinflussten.
i Deutscher, L., M. Kaiser & S. Wetzler (red.): *Das Schwert – Symbol und Waffe*. *Beiträge zur geisteswissensschaftlichen Nachwuchstagung vom 19.-20- Oktober 2012 in Freiburg/Breisgau*: 153-161.

Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift der søger at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt. Her kan både arkæologisk faglige og fagpolitiske emner behandles og debatteres.

Skriv til Arkæologisk Forum:
Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktionen, og få råd og vink om indhold, læsere, formaliteter, deadlines m.v.

Fagfællebedømmelse:
Generelt bliver tekster i Arkæologisk Forum fagfællebedømt. Fagfællebedømte artikler er markeret med en stjerne (*) ved forfatternavnet.

Kontakt:
redaktion@archaeology.dk
www.archaeology.dk

© Forfatterne og Arkæologisk Forum.
Artikler, indlæg og billeder må ikke mangfoldiggøres i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen.

Redaktion:
Mette Palm (ansv. redaktør)
Jette Rostock
Anna Beck
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützau Pedersen
Susanne Klausholm Dolleris
Marie Lenander Petersen

Udgiver:
Foreningen af Fagarkæologer – FaF

Forsidebillede:
Kampscene fra Bayoux-tapetet.

Tryk og oplag:
Museum Vestsjælland trykker 250 stk.

Arkæologisk Forum udkommer:
maj og november

Abonnement og løssalg private:
175,- kr. årligt (2 numre)
87,50 kr. pr. nummer

ISSN 1399-5545

Foreningen af
Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk

Nr. 38
2018

Arkæologisk Forum